
**ՑԱՆՑԵՐՈՒՄ ՓՈԽԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ԿԱՍ ՈՉ ՄԻՆՏԱԿՏԻԿ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐ
ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ**

Նվարդ Մանասյան
nvard.margot@gmail.com

Բանալի բառեր՝ հավասարակշռության տեսություն, սոցիալական փոխանակման տեսություն, Հեյդեր, ցանցեր, հաղորդակցություն, դիադներ, տրիադներ

Հոդվածը քննարկում է օրենքից դուրս (մասնավորապես օրինագանգ) գտնվող հաղորդակցության տեսակները սոցիալական խմբերում և դրանց ազդեցությունը հաղորդակցության մյուս տեսակների վրա՝ առաջնորդվելով Հեյդերի հավասարակշռության տեսության ու դրա հիման վրա իրականացված փորձարարական հաշվարկների վրա, ինչպես նաև փորձում ուրվագծել հնարավոր լուծումներ:

Անհատների միջև առկա հարաբերությունները նկարագրվում են հաղորդակցություններով, որոնք տեղ են գտնում սոցիալական համակարգերում՝ ցանցերում: Վերցնենք ցանցային հաղորդակցության ամենապարզ միավորը, որ ենթադրում է հաղորդակցություն երկու անհատների միջև: Իհարկե այդ միավոր հաղորդակցության կառուցվածքը բաղկացած է այդ երկու անհատների միջև հաղորդակցության մյուս միավորների կառուցվածքից, որը կարող է լինել պայմանավորված յուրաքանչյուր անհատի բազմակի ինքնությունների իմացությամբ, դրանց ճանաչողությամբ, ժամանակով, այլ առկա և ենթադրյալ հաղորդակցությունների առկայությամբ ի թիվս այլ գործոնների, միևնույն ժամանակ այդ երկու անհատների միջև միավոր

հաղորդակցությունն ունի մեկ ընդհանրություն՝ զգացողություն¹: Հաճախ այդ զգացողությունը սիմետրիկ է, ըստ այդմ երկու անհատները համակրում կամ չեն համակրում մեկը մյուսին ավելի հաճախ, քան թե մեկը համակրում, իսկ մյուսը չի համակրում մյուսին: Նախորդիվ իրականցված դիտարկումները ցույց են տալիս, որ նման իրավիճակում անհատներից մեկը կամ մյուսը կփոխի համակրության իր տեսակը: Այս փոփոխությունը քննարկում է Հայդերը, ապա զգացողության փոփոխության ձևի մասին խոսում են նաև մի շարք այլ հետազոտողներ²:

Հեյդերյան տեսության համաձայն՝ երկու անհատի միջև զգացական հարաբերությունը ձգտում է սիմետրիկ կայունության (homeostasis) կամ հավասարակշռության՝ կա՛մ դրական, կա՛մ բացասական նշանով³: Հաղորդակցության ավելի բարդ ձևը, որը ենթադրում է երեք անձի առկայություն, նորից ձգտում է հաստատել կայունություն: Այս դեպքում յուրաքանչյուր երկուսի միջև հարաբերությունը տանելով կայունության՝ դրական նշանով հաղորդակցության դեպքում: «Իմ թշնամու թշնամին իմ բարեկամն է» ասույթի օրինակով, երեք սուբյեկտի միջև կայունությունը հնարավոր է նաև, երբ երկու սուբյեկտներն ունեն դրական զգացողություն մեկը մյուսի հանդեպ, բայց բացասական՝ երրորդի նկատմամբ: Հեյդերը նաև ենթադրում է, որ երբ երկու

¹ Khanafiah, D., Situngkir H., Social Balance Theory: Revisiting Heider's Balance Theory for many agents. Dept. Computational Sociology, Badung Fe Institute, 2004, Wang, Z., Thorngate, W., Sentiment and social mitosis: Implications of Heider's Balance Theory. Journal of Artificial Societies and Social Simulation vol. 6, no. 3, 2003.

² Osgood, C. E., Tannenbaum, P. H., The principle of congruity in the prediction of attitude change. Psychological Review, 62, 1955, pp. 42-55, Cartwright, D., Harary, F., Structural Balance: A Generalization of Heider's Theory. Psychological Review, 6, 1956, pp. 277-293, Newcomb, T. M., "Interpersonal balance". In Abelson, R. P., Aronson E, McGuire W. J., Newcomb T. M., Rosenberg M. J., and Tannenbaum O. H. (Eds.). Theories of Cognitive Psychology, Chicago: Rand McNally, 1968.

³ Heider, F., The psychology of interpersonal relations. New York: John Wiley & Sons, 1958.

սուբյեկտների միջև դրական հավասարակշռությունը հաստատված է, իսկ երրորդը որևէ հաղորդակցություն դեռևս չի հաստատել և ունի զրոյական դիրք, հավանական է կինդուկցվի դեպի այդ երկուսի ձեռքերված հավասարակշռությունը⁴:

Հաղորդակցության մյուս տեսակը, որի մասին խոսում է Հեյդերը, իսկ հետո դրա հիման վրա վերլուծություններ են իրականացնում Քարտռայթն ու Հարարին, երկու սուբյեկտների միջև գիտակցական միավորի՝ նմանության, պատկանելության, պատճառահետևանքայնության, մոտ լինելու հարաբերության հաստատումն է⁵: Եթե նախորդ զգացողության հարաբերության դեպքում գոյանում են որոշակի դրական կամ բացասական վերաբերմունքներ ու դրանք նկարագրվում են L նշանով, ապա որոշակի ճանաչողական նույնական միավորի հաստատման դեպքում նման հարաբերությունները նկարագրվում են U նշանով: Ավելին, երկկողմ հարաբերություններից եռակողմ հարաբերությունների կամ, ինչպես Հեյդերն է դրանք անվանել, դիատներից տրիադների նկարագրությանը անցնելիս երրորդ սուբյեկտը կարող է նաև լինել օբյեկտ: Այս դեպքում դիադիկ հարաբերության հավասարակշռված վիճակը հաստատվում է, եթե երկու միավորների միջև L կամ U հարաբերությունները դրական են կամ բացասական, իսկ տրիադիկ հարաբերություններում ենթադրվում է, որ բոլոր երեք հարաբերությունները դրական են կամ բացասական, կամ էլ երկուսը բացասական են, իսկ մեկը դրական: Ըստ հեյդերյան պնդման՝ ճանաչողական (U) միավորները ևս զգացականի (L) վերաբերմունքային միավորների նման հոմեոստատիկ են ու ձգտում են կայունության հաստատմանը: Փորձարարական քննարկումներում հեյդերյան տեսական պնդումը հաստատվել է, քանի որ քննարկվող խմբում

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Cartwright, D., Harary. F., նշվ. աշխ.:

որոշակի անձի արտահայտած ճանաչողական միավորի շուրջ քննարկումներն, ըստ էության, վերջում հանգեցրել են դրական զգացողությամբ կայունության հաստատմանը⁶: Ավելին, ճանաչողական միավորի շուրջ յուրաքանչյուր սուբյեկտի գնահատականի ձևավորումը առանձին իրադարձությունն է, այն պայմանավորված է ոչ միայն դիադիկ հարաբերության մյուս սուբյեկտի՝ տվյալ սուբյեկտի կողմից գնահատմամբ, այլ նաև նախապայմանավորվում է իմբում առկա մյուս սուբյեկտների ճանաչողական միավորի շուրջ (որը կարող է լինել իրադարձություն կամ օբյեկտ) հնարավոր գնահատականների ընկալմամբ տվյալ սուբյեկտի կողմից⁷: Այս փորձերի արդյունքում հեյդերյան հաղորդակցական զգացական ու ճանաչողական նույնական միավորների կուտակման գործընթացում ավելանում է նաև իմբում առկա այլ սուբյեկտների թվացյալ ճանաչողական ու զգացական առկա միավորների գնահատումը որևէ սուբյեկտի ընկալմամբ: Այդտեղ կարող են դեր խաղալ Ս կամ Լ տիպի հաղորդակցություններում հաստատուն արժեքների գրանցման մասին ցանցում իմացությունը ու դրանց ընդունման մակարդակը, որը նաև կանոնակարգվում է մետահարաբերությունների առկա մոդելներով՝ ընդունելի իմաստների առկայության պայմաններում: Սրանք կքննարկվեն հաջորդիվ:

Հեյդերյան կայունության ձգտման հասկացության նման մեկ այլ տեսաբան առաջարկում է սիմետրիայի լարումը, որպես երկու սուբյեկտների անվերջ ձգտումը որդեգրել նույնական վերաբերմունք այս կամ այն առարկայի նկատմամբ, որի լավագույն դրսևորումը հաղորդակցությունն է⁸: Ըստ այդմ,

⁶ Horowitz, M. W., Lyons, J., Perlmutter, H. V., Induction of forces in discussion groups. *Human Relation*, 4, 1951, pp. 57-76.

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Newcomb, T. M., An approach to the study of communicative acts. *Psychological Review*, 60, 1953, pp. 393-404.

միջանձնային հարաբերություններում մեկից մյուսին ձգտելու միտումը, հաղորդակցության հակումն ու ձգտումը ձևավորել նույնական կարծիք, և այլ կարծիքների ու դրանց կրողների աստիճանական օտարումը տևականորեն ընթացող գործընացներ են՝ հաստատելու համար կայունություն ու զրոյացնելու լարումը⁹: Այսինքն, եթե տրիադիկ հաղորդակցության մեջ գտնվող P անհատը դրական վերաբերմունք ունի O անհատի նկատմամբ և որոշակի ճանաչողական միավոր X առարկայի նկատմամբ, ապա O անհատը կհայտնվի լարման գոտում, որտեղ վերջինս X առարկայի նկատմամբ իր ունեցած տարբերության պատճառով կունենա վերաբերմունքի տատանում ու ըստ տվյալների հետզհետե համաձայնության միտվածություն կդրսևորի¹⁰: Ավելին, սիմետրիայի հաստատման, հետևաբար լարման զրոյացման գործընթացում դրական վերաբերմունքի (L) սուբյեկտների միջև հաստատման ընթացքը գոյացնում է ավելի հաճելի զգացողություններ, քան դրա հակառակ նշանով գործընթացի (L[~]) դեպքում, որը առաջարկում է դրականության միտման գերակայությունը կայունության հաստատման նկատմամբ: Հետագայում փորձարկումներն ապացուցել են, որ դրական վերաբերմունքի ու համաձայնության համատեղումը մյուս բոլոր հնարավոր համադրություններից ամենանախընտրելի տարբերակն է եղել¹¹: Հակառակ օրինաչափությունն առ այն, որ

⁹ Cartwright, D., Harary, F., նշվ. աշխ.:

¹⁰ Sussmann, M., Davis, J., Balance theory and the negative interpersonal relationship: Attraction and agreement in dyads and triads. Department of Psychology, University of Illinois, Champaign, 1975.

¹¹ Jordan, N., Behavioral forces that are a function of attitudes and of cognitive organization. Human Relations, 6, 1953, pp. 273-287,
Price, K. O., Harburg, E., McLeod, J. M., Positive and Negative Affect as a Function of Perceived Discrepancy in ABX Situations. Human Relations, 18, 1965, pp. 87-100,
Rodrigues, A., The Psycho-Logic of Interpersonal Relations, PhD dissertation, Ann Harbor: Michigan University Microfilms, 1966.

բացասական վերաբերմունքին որպես կանոն համադրվել է անհամաձայնությունը՝ փորձարկվել է ավելի ուշ՝ ներառելով ուսանողների ու իրենց ծնողների միջև հարաբերությունները: Այն ուսանողները, որոնք բացասական վերաբերմունք են ունեցել իրենց ծնողների հանդեպ նաև որդեգրել են ծնողների ճանաչողական միավորների նկատմամբ բացասական հավասարակշռում՝ չհամաձայնելով վերջիններիս հետ: Այս համադրությունը հետագայում անվանվել է բացասական հղման խումբ¹²: Բացասական հղման խմբերի փորձարկումները նաև ցույց են տվել, որ միևնույն խմբում գործող մի կողմից համագործակցող, իսկ մյուս կողմից չհամագործակցող անհատների որդեգրած ճանաչողական միավորների նկատմամբ խմբի մյուս անհատները հստակ որդեգրել են համապատասխանաբար համաձայնություն և անհամաձայնություն անգամ այն դեպքերում, երբ համագործակցող ու չհամագործակցող անհատների միջև կարծիքի համընկնում է գրանցվել¹³: Բացի այդ, լարման զրոյացումն ու հաղորդակցության զգայունությունը նաև մեծապես պայմանավորված է անհատների միջև առկա ընկալված կարծիքների ու կարողությունների նմանությամբ, որը ավելի գրավիչ է դարձնում այդ սուբյեկտների միջև կապերի գոյացումը¹⁴:

Հետևաբար, L տեսակի հաղորդակցությունը իր դրական զգացողության առավելագույն արժեքի առաջնային մեծությամբ U տեսակի հաղորդակցություններում կարող է լարումը զրոյացնել ոչ օպտիմալ տարբերակով: Մասնավորապես, երբ L տեսակի հարաբերություններում առկա է հաղորդակցության կայուն արժեք

Rodrigues, A., Effects of Balance, Positivity, and Agreement in Triadic Social Relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1967, 472-476.

¹² Newcomb, T. M., "Interpersonal balance", 1968.

¹³ Sussmann, M., Davis, J., նշվ. աշխ.:

¹⁴ Festinger, L., *Theory of Social Comparison Process*. *Human Relations*, 7, 1954, pp. 117-140.

ունեցող միավոր կամ միավորների խումբ, ապա ըստ այդ միավորների քանակի Ս հաղորդակցության կայունացումը իր օպտիմալության աստիճանը ավելի է կորցնում: Հետևաբար L հարաբերության բացարձակ հաստատուն արժեքի դեպքում Ս հաղորդակցությունը հակադարձ համեմատականությամբ բացարձակ գրոյական է: Սա սահմանային արժեք է ու այն բնականորեն անմատչելի է, սակայն անսահման ձգտման լարման մեջ է: Օրինակ՝ արյունակցական կապով փոխկապակցված երկու սուբյեկտի ու նրանց այդ կապից դուրս Ս հարաբերությունները, ի տարբերություն այլ երկու անհատի միջև՝ նման նախապայմանի բացակայության դեպքում, ստեղծում են լարում, որտեղ երրորդ անձը ոչ օպտիմալ լուծմանը համաձայնություն է տալիս: Պատահական չէ, որ նման կայունացումները հնարավորինս կարգավորվում են մետահարաբերությունների մոդելներով՝ նորմերով կամ օրենքներով, արգելելով նման գրաֆերի գոյացման հավանականությունը ցանցում:

Չնայած հեղեղյան տեսությունը փորձում էր բացատրել միջանձնային երկկողմ ու եռակողմ (dyads and triads) միավոր հարաբերություններում կայունության հաստատումը, հետագա փորձարարական ու տեսական շտկումներն ու վերլուծություններն այդ միավորների հարաբերությունները տարածեցին տարբեր կոնֆիգուրացիաներով հաղորդակցական հանգույցների ու ցանցերի, ուժային հարաբերությունների, սոցիոմետրիկ համակարգերի ու նյարդային հանգույցների հաղորդակցության մոդելավորումների վրա: Ըստ առաջադրված կառուցվածքային հավասարակշռության տեսության՝ երկկողմ ու եռակողմ հաղորդակցություններում հավասարակշռության ու լարման գրոյացման համադրությունները հանգեցնում են առկա կառուցվածքի որոշակի հավասարակշռության գոյացմանը, որը

սահմանվում է կառուցվածքային թեորեմի միջոցով¹⁵: Ըստ այդմ, ցանկացած գրաֆ (այն է՝ անձանց ցանց) մարդկանց ավելի մեծ խմբի մեջ հավասարակշռված է, միայն եթե այդ գրաֆը բաժանվում է երկու փոխկապակցված ենթախմբերի, որտեղ ներխմբային բոլոր հարաբերությունները դրական հավասարակշռության մեջ են, իսկ մյուս ենթախմբի հետ հարաբերությունները բացասական հավասարակշռության մեջ են¹⁶: Մաթեմատիկական մոդելավորումներն ու ավտոմատ հաշվարկները, որ ցանկացած նախնական գրաֆերի կոնֆիգուրացիայով ցանցը, որտեղ կան դրական, բացասական և զրոյական վերաբերմունքներ մի շարք իտերացիաների արդյունքում անխուսափելիորեն գոյացրել են որպես կանոն երկու գրաֆիկներով կայունության իրավիճակ, բացառություն են կազմել միայն այն դեպքերը, երբ զրոյական վերաբերմունքի տեսակարար կշիռը տվյալ ցանցում մեծ է եղել, այսինքն ըստ էության պայմանական ցանց է եղել հիմնականում¹⁷: Բացառիկ դեպքերում գոյացել է մեկ խումբ դրական վերաբերմունքային կապերով, որը հնարավոր է առանձին ենթադեպք է երկու խմբերով վերջնացանցի ձևավորման մեջ¹⁸: Այդ երկու խմբերը ներխմբային հավասարակշռության պարագայում ունեն հանրագումարային դրական կայունություն, իսկ միջխմբային հարաբերություններում մյուս խմբի արտաքին հաղորդակցվող սուբյեկտների հետ գոյացնում են բացասական հավասարակշռում և որպես խմբեր մեկը մյուսի նկատմամբ ունեն բացասական հավասարակշռում ու համարվում են բացասական

¹⁵ Cartwright, D., Harary, F., նշվ. աշխ.:

Kadushin, C., Understanding Social Networks: Theories, Concepts, and Findings. Oxford University Press, 2012.

Hummon, N. P., Doreian, P., Some Dynamic of Social Balance Processes: Brining Heider back into balance theory. Social network, 25, 2003, pp. 17-49.

¹⁶ Khanafiah, D., Situngkir H., նշվ. աշխ.:

¹⁷ Wang, Z., Thorngate, W., նշվ. աշխ.:

¹⁸ Նույն տեղում:

հղման խմբեր մեկը մյուսի համար¹⁹: Ավտոմատացված հաշվարկները ցույց են տվել, որ սկզբնական ցանկացած կոնֆիգուրացիայի դեպքում, եթե խմբերում առկա են միայն դրական կամ բացասական վերաբերմունքային կապեր, ապա վերջնացանցն առանց բացառության ունի կանխատեսելի ավարտ՝ անկախ դիադների ու տրիադների կոնֆիգուրացիաներից, միայն գրոյական վերաբերմունքային հարաբերությունների դեպքում է, որ վերջնացանցի գրաֆերի ձևը միանշանակ չէ²⁰: Գրաֆում կամ ցանցում համընդհանուր հավասարակշռության գործակցի առաջարկված հաշվարկը ենթադրում է դիտարկել կայունացած դիադների (եթե դիտարկվում է միջանձնային հաղորդակցությունը կամ տրիադների, եթե երրորդը առարկա է կամ գաղափար) հարաբերակցությամբ առկա դիադների կամ տրիադների ընդհանուր թվի հետ²¹: Այն տատանվում է գրոյից մեկի սահմաններում: Գրաֆում ցանցի համեմատ նաև դիտարկվում է լոկալ հավասարակշռության գործակիցը, որը նույն բանաձևով է հաշվարկվում, բայց ցանցի հավասարակշռության համեմատ այդ վերջնարդյունքը հանվում է մեկ արժեքից²²: Կարելի է ենթադրել, որ որևէ գրաֆի 0.5 գործակցին հասնելը սահմանային է և գոյացնում է վերջնացանց, եթե իհարկե գրոյական վերաբերմունքներ առկա չեն եղել նախորդիվ: Կարելի է նաև ենթադրել, որ ի տարբերություն տրիադների՝ դիադիկ հարաբերությունների վերաձված ցանցում (այդպիսի օրինակ է՝ Շեքսպիրի Ռոմեո և Ջուլիետ ողբերգության երկու ընտանիքների հարաբերությունների համակարգը, նմանատիպ տարբերակները կքննարկվեն, բայց հպանցիկ) երկու իրար նկատմամբ բացասական հղումների խմբերը ցանցում

¹⁹ Նույն տեղում:

²⁰ Նույն տեղում

²¹ Khanafiah, D., Situngkir H., նշվ. աշխ.:

²² Նույն տեղում

ակամայից բախվելու վտանգի առաջ են, եթե գրաֆերից մեկում գոյանա տրիադիկ (աստեղ առարկայական մակարդակում իմաստների կայունացած ու զրոյացած մետահարաբերությունների մոդելի վերանայում է ընթանում, որը գոյացնում է տրիադիկ կապ) դրական վերաբերմունքային հարաբերություն մյուս խմբի սուբյեկտներից մեկի հետ: Այս դեպքին զուգահեռ կարելի է դիտարկել նաև փոքր գյուղական համայնքներում առկա հարաբերությունները, երբ հիմնականում առկա են երկու բացասական հղմամբ գրաֆեր ու դիտարկել ցանկացած տիպի հարաբերությունների կոնֆիգուրացիա, որը կիառություն ունի քաղաքական, տնտեսական կամ մշակութային խնդիրների լուծման համար:

Շեքսպիրի ողբերգությանը մոտ, բայց որոշակի առանձնահատկություններով, կարելի է դիտարկել ամուսնացած զույգի անհատներից մեկի սերն իր զուգընկերոջ լավագույն ընկերոջ հետ, որն իր հերթին ամուսնացած է²³: Այս հարաբերությունը բնականաբար ազդելու է բոլոր առկա թվով վեց հարաբերությունների վրա (ենթադրում ենք, որ երեխաներ չկան և դիտարկվում է ոչ ընդլայնված ընտանիքի մոդելը)՝ կառավարվելով մետահարաբերությունների մոդելներով: Այդ մոդելները հարաբերությունների սինտաքսներն են, որոնք թույլ են տալիս հասարակություններին ունենալ կառուցվածքային ձև, դրանց հաղորդել համարկման կարգ՝ դրանք անվանելով նորմեր²⁴: Պատահական չէ, որ ցանցերի հեյդերյան տեսության իմաստով ուսումնասիրություններում մեծ տեղ է հատկացվում այս նորմավորումների ուսումնասիրություններին, քանի որ դրանք իրենց կառուցվածքով U և L հարաբերությունների ենթատեսակ են,

²³ Fiske, A. P., *Metarelatational models: Configurations of social relationships*. Los Angeles: University of California, 2011.

²⁴ Նույն տեղում:

որտեղ ի տարբերություն այդ երկուսի ազատ այլ հնարավոր համադրությունների, L հարաբերությունն ունի հաստատուն բնույթ, այսինքն երկու կողմերը հստակ գիտեն, թե որքան միավոր են փոխանակելու, քանի որ փոխանակման միավորը ինքնին փոփոխական չէ: Այդ թվում սեռական հարաբերություններ, արյունակցական կապ սինտակտիկ հարաբերությունները շատ չեն փոփոխվում և շատ արագ ձեռք են բերում կայուն արժեք: Սրանք այսպիսի U փոփոխական և L արագ կայունացող հարաբերություններում ցանցին բերում են կիսակայունության, քանի որ իրականացված փորձարկումները ցույց են տալիս, որ L հարաբերությունների ֆորման ունի նախապատվություն U հարաբերությունների ֆորմայի նկատմամբ ու այդպիսի հարաբերակցությամբ ցանցը կամ գրաֆը կարող է արագ կայունանալ ու ստեղծել բացասական հղման խումբը՝ տանելով ցանցը վերջնացանցի իրավիճակին: Հետևաբար, պատահական չէ, որ հասարակական հարաբերություններում հաճախ այս տիպի կոմունալ հարաբերությունները (communal sharing) կանոնակարգվում են նորմերով ու կոդեքսներով: Նման կոմունալ հարաբերության ենթահամակարգ է նաև հարաբերությունը անգոյականի՝ աստվածային տարբեր դրսևորումների հետ ու պատահական չէ, որ այդ հարաբերությունների կազմակերպման մեջ դերակատարներն ըստ իրենց նշանակության տարբեր L հարաբերությանը առնչվող սանկցիաներ ունեն, դիցուկ կուսակրոնության օրինակով²⁵:

Մետահարաբերությունների մոդելների ու դրանց սինտակտիկ բնույթի տեսանկյունից հարկ է առանձնացնել հեղինակության ինստիտուտը (authority ranking)²⁶ և դրա մեջ առանձին դիտարկել դատավորներին, բժիշկներին, ուսուցիչներին (ցանկը կարելի է

²⁵ Fiske, A. P., նշվ. աշխ.:

²⁶ Նույն տեղում:

շարունակել, որպես կանոն այդ դերերը խիստ կանոնակարգվում են, օրինակ լիցենզավորման եղանակով) որոնցում հաղորդակցությունը ունի պերֆորմատիվ բնույթ և կարող է փոխել իրականությունը: Այդ իմաստով երկու սուբյեկտների միջև հաղորդակցությունը, այդ թվում նաև ցանցում առկա սուբյեկտների միջև հնարավոր հարաբերություններում հաստատվում են անհավասար հաղորդակցության նախադրյալներ, այս դեպքում էլի L տիպի կապի հաստատուն արժեքին մոտ արժեքներ ձեռքբերելու արդյունքում արագ կայունացման պատճառով, քանի որ U հաղորդակցության պայմաններում հայտարարված մեկնարկը հավասար չէ, այլ պերֆորմատիվ հաղորդակցության ճանաչում ունեցող կողմը, օրինակ՝ դատավորը ի տարբերություն մյուս կողմի պերֆորմատիվ հաղորդակցության կրողն է, դրա համար շատ կարևոր է մետահարաբերությունների մոդելների սինտակտիկ անուղղակի չգուգորդվածությունը (absence of implicit associations), որը չի հանգեցնի նենգափոխման: Սրան դեռ կանդրադառնանք ավելի հանգամանալից: Այս տարբերակները կիրառվում են կրթական հաստատություններում, ավելի ցայտուն արտահայտված են համալսարաններում, բուժօգնության հաստատություններում, պատմականորեն տարբեր ուխտերում, քանի որ սրանց միավորում է օրենքով առկա նորմավորումներից կամ առաջ կամ դուրս լինելը: Այստեղ այս հարաբերությունները մանրամասն չենք քննարկի, բայց դրանք ևս ցանցում որոշակի բանաձևերով հավասարակշռումների կոնֆիգուրացիաներ են գոյացնում: Այս հոդվածի տեսանկյունից, կոմունալ հարաբերությունները չեն քննարկվելու, ինչպես նաև մասնակի կիրառությամբ են դիտարկվելու հեղինակության ինստիտուտները:

Հոգվածի տեսանկյունից, սակայն, կարևոր է քննարկել այլ կոնֆիգուրացիայի հարաբերությունները տրիադներում: Մինչ այս քննարկվել է L տիպի հաղորդակցության միավորի կայուն արժեքի հաստատման ու այդ պայմաններում U տիպի հաղորդակցության կայունացման միտումը: Այդտեղ, դիտարկվել են հաղորդակցությունների փոխանակման ու հարաբերությունների հաստատման օրենքի շրջանակներում ու նորմատիվ հարաբերություններում դեպքերը: Օրենքի *շրջանակներից դուրս հայտարարված* հարաբերությունների դեպքում կարևոր է հասկանալ U հաղորդակցությունների, U հաստատուն հաղորդակցությունների ու ցանցում գրաֆերի գոյացման կոնֆիգուրացիաներն ու դրանց հետևանքները, քանի որ դրանց արգելումը դեռևս չի նշանակում դրանց իսպառ բացակայությունը, ինչպես նաև մեծացնում է դրանց քողարկման ու նենգափոխման հավանականությունը, որը ցանցին կարող է տանել կայունությունների ձևավորման ու գրաֆերի կոնֆիգուրացիաների հաստատման, երբ բոլոր գրաֆերը տեսանելի չեն կամ տեսանելի են այլ՝ կեղծ հավասարակշռությամբ: Մասնավորապես, քննարկվելու է U հաստատուն հաղորդակցության ենթատեսակ, որն արժեքային չէ, այլ փոխարժեքային է: Կոռուպցիան նման փոխարժեքային հաստատուն փոխհարաբերություն է: Այն կարող է գոյացնել վերջնացանց, որը գործակիցը հաշվարկելը ենթադրում է հակառակ տրամաբանություն, քան դասական տարբերակներում: Ընդհանրապես, որևէ U, որն արդեն հաստատուն արժեք է ձեռք բերել ու չի քննարկվում, փոխարժեքային է, ինչպես օրինակ ծեսը կամ այլ ավտոմատ՝ վստահության փոփոխական այլևս չպարունակող հաղորդակցության ձևեր: Մշակութային իմաստով արժեքները ժամանակի ընթացքում որոշակի քանակությամբ իտերացիաների դեպքում անսահման մոտենում են փոխարժեքին ու կարող են

գոյացնել վերջնացանցեր, որոնք դիմադրություն չունեն ցանցից դուրս գրաֆերի նկատմամբ, ինչպես նաև խնդիրներ ունեն գրոյական վերաբերմունքային հաղորդակացության սուբյեկտների առկայության դեպքում: Ցանկացած տիպի գաղութացում (կենսաբանական կամ այլ) այդ գրաֆերի նկատմամբ բացասական հղումների գրաֆերի դիմակայությունն է, որոնցում սակայն գերակայում է Ս փոխարժեքային հաղորդակցությունը:

Հաղորդակցության այս ենթատեսակը քննարկելուց առաջ անհրաժեշտ է հղում կատարել արդարության տեսությանն (equity theory) ու սոցիալական փոխանակման տեսությանը (social exchange theory): Ըստ արդարության տեսության՝ կողմերից յուրաքանչյուրն ըստ գործադրած ջանքի գնահատում է հետվերադարձը սովյալ հաղորդակցությունը գնահատելիս. օրինակ եթե կողմերը մեկ միավոր ներդրմամբ հարյուր միավոր վերադարձ են ապահովել, ապա կարևոր չէ նախնական ներդրումը, եթե ներդրման և հետվերադարձի հարաբերակցությունը նույնն է կամ շատ մոտ է: Եթե կողմերը ներդրել են մեկ միավոր, բայց մեկը ստացել է տասը, իսկ մյուսը՝ հարյուր միավորի վերադարձ, ապա հավասարակշռությունը խախտված է: Սա գոյացնում է հետևանքներ L տիպի հարաբերության կայունացման համար, որովհետև Ս հարաբերության մեջ ներդրման ու հետվերադարձի անարդար հարաբերակցության դեպքում կայունացումը դժվարանում է: Հաստատուն Ս փոխարժեքային՝ մասնավորապես դրամական հաղորդակցությունների դեպքում սոցիալական փոխանակման տեսության տեսանկյունից խթանի (այս դեպքում խթանն ունի միայն շոշափելի հատկանիշ, խթանների ոչ շոշափելի տարբերակները չեն քննարկվում) նախորդիվ կայացած հաղորդակցություններից, որպես փոխանակման ակտեր, փոխարժեք ստացած սուբյեկտի մոտ այդ տիպի

հաղորդակցության վերարտադրության հավանականությունն ու միտումը յուրաքանչյուր նմանատիպ փոխարժեքային հաղորդակցության ավարտից հետո անխուսափելիորեն մեծանում է²⁷: Սա անվերջ էնտրոպվող իրավիճակ է, նման հարաբերության մեջ հայտնված ստացող կողմը դրանից դուրս գալ չի կարող (այլ կերպ ասած կամագուրկ է) ու որպես փոխարժեք ստացած երկարատև հաղորդակցվող կողմ այդ հուշը պահում է ցանցում հաղորդակցվելիս անգամ այն դեպքում, երբ ցանցը փոխվել է: Ավելին, ջանքի ու հետվերադարձի հարաբերակցության արդարության ընկալման առկայության դեպքում կոգնիտիվ դիստնանս չկա ու հարաբերության ձևի փոփոխության այլ խթան չկա: Բայց անգամ երբ ընկալումը առաջացնում է կոգնիտիվ դիստնանս ու ստացող կողմը ենթադրում է, որ փոխարժեք առաջարկած կողմը ջանքի ու հետվերադարձի ավելի մեծ հարաբերակցություն ունի քան ինքը, ապա այդ դեպքում ստացող կողմը կարող է ժամանակավորապես ցանցում հաստատել այլ տիպի Ս հարաբերություններ միմիայն այդ հարաբերակցությունը հավասարեցնելու, բայց ոչ վերացնելու համար: U_{const}/L հարաբերությունների ստացող կողմը ցանցում չի վերարտադրի այդ հարաբերության միևնույն նշանով արժեքային փոփոխության դեպքում՝ օրինակ սանկցիաների տեսքով:

Ի տարբերություն ոչ փոխարժեքային հաղորդակցությունների, որտեղ սուբյեկտի համար խթանի գործակիցը փոփոխական է, քանի որ գործում են մի շարք փոփոխություններ, դրանց թվում նաև սուբյեկտների միջև փոխվստահության հաշվարկի անհրաժեշտությունը, այս դեպքում սուբյեկտի համար փոխվստահության հաշվարկի գործակիցը ստանում է մեկ արժեքը և հետվերադարձն ունի խթանի դեպքում առավելագույն

²⁷ Homans, G. C., Social Behaviour. Harcourt: Brace & World, 1961 .

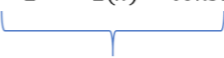
հնարավոր դրական արժեք: Այսինքն, ի տարբերություն ընկերության U առաջարկի, որտեղ հայտնի չէ թե հետվերադարձը որքանով ընկերական ու վերաբերմունքային իմաստով L հաղորդակցությունը կերաշխավորի ու կտա արդարացի փոխհատուցում, ապա U տասը հազար դրամի դեպքում ստացող կողմը կստանա 10000 դրամի L բավարարում, եթե իհարկե այդ գործարքում ստացող կողմի համար ջանքերի ու հետվերադարձի հարաբերակցությունը արդար է գնահատվել: Փոխանակման արժեքը մեծացնում է տրանզակցիայի ու դա հետագայում կրկնելու հավանականությունը²⁸: Գործադրված ջանքի ու հետվերադարձի կայունության պայմաններում գոհունակության առկայությունը միայն գոյացնում է աճման միտում, հետևաբար փոխարժեքային հարաբերություններում իտերացիաները միտված են կրկնվել ու արագանալ՝ գոյացնելով առանձնահատուկ գրաֆեր, որտեղ L հաղորդակցությունը այլընտրանքի ցանկություն, որոշ դեպքերում էլ հնարավորություն չունի: Սա շատ մոտ է L_{const}/U ինվերսին, օրինակ արյունակցական կամ այլ կոմունալ կապերի առկայության պայմաններում, ինչպես և այնտեղ, այս դեպքում էլ կարող են գոյանալ տոտալացնող ու օպտիմալ կայունացումը բացառող լարման մասնակի զրոյացումներ: U_{const}/L հաղորդակցության մյուս սուբյեկտը, որը փոխանակում է փոխարժեքը փոխարենը պիտի ստանա մեկ այլ արժեք, որը հնարավորինս մոտ է փոխարժեքին, այսինքն հնարավորինս փոքր թվով քայլերի արդյունքում կվերափոխվի փոխարժեքի, հակառակ դեպքում այդ փոխհարաբերությունը իրավիճակային կլինի ու կրկնվելու միտում չի դրսևորի: Ասենք օրինակ՝ գումար տալը և ազատվելը, դրա լուծումից հետո այն գումարը տվող կողմի մոտ կրկնելու ցանկություն չի առաջացնում:

²⁸ Homans, G. C., նշվ. աշխ.:

Յուրաքանչյուր դիադում, ի տարբերություն փոխարժեքը վերցնող սուբյեկտի, փոխարժեքը փոխանցող սուբյեկտը դրանց վերադարձը կամ փոխարժեքայնացումը պիտի անի արժեքների միջոցով: Հետևաբար, մի կողմից փոխարժեքը փոխանցող կողմը պիտի կապիտալիզացնի դրա փոխարեն ստացածը, որն արժեքից դեպի փոխարժեք ավելի քիչ թվով քայլեր է ենթադրում, դրա համար էլ այդ գործարքը կայացել է, մյուս կողմից պիտի շարունակի այլ Ս արժեքային հարաբերություններ ստեղծել ցանցի այլ անդամների միջև: Առանձնահատուկ դեպք են հեղինակության ինստիտուտի (authority ranking) կրող սուբյեկտները, որոնք ունեն U_{const}/L_{const} Ս հաստատուն փոխարժեքային հաղորդակցության միտում ու L հաստատուն ընկալմամբ հաղորդակցության կարգավիճակ ցանցում: Մի կողմից գոհունակության բարձրացման ու դրա քայլերի կրճատման բնական ցանկությամբ արժեքային հաղորդակցությունից կտրուկ ցանկություն ունեն անցում կատարել փոխարժեքային հարաբերությունների (և այդ միտումը ամեն հաջողված տրանզակցիայի դեպքում մեծանում ու արագանում է), մյուս կողմից ունեն հեղինակության իրենց տրված անհավասար դիրք ցանցում և կարող են շահարկել L հաղորդակցությունը ու կորզել մաքսիմալ փոխարժեք: Կոռումպացված ցանկացած ծառայող ու մասնավորապես բարձրաստիճան պաշտոնյա կամ հանրային համարում ունեցող դեմք անկախ իր գործունեության ոլորտից դրանց տեսակին է պատկանում ու շատ արագ գոյացնում է գրաֆեր, որտեղ ներսում կա դրական կայունացում ու գրոյական լարում: Այդ գրաֆերը կարող են երկար ժամանակ առկա լինել ցանցերում ու գործել այլ գրաֆերի կոնֆիգուրացիաների մեջ քողարկված ու կիսաքողարկված ռեժիմում: Սրանց դուրսբերումը հնարավոր է հակառակ հաշվարկի միջոցով՝ վերջնացանցից դեպի սկիզբ: Մասնավորապես, այս գրաֆերի ուրվագծումը հնարավոր է

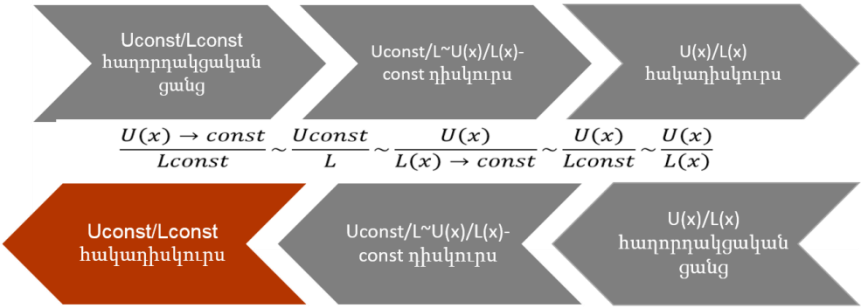
դառնում, երբ բավարար քանակով Uconst/Lconst հաղորդակցությունները փորձում են U/Lconst և U/L հարաբերությունները մոտեցնել Uconst/L հաղորդակցությունների ձևին: Հաղորդակցությունների կուտակած փորձի դեպքում մի կողմից հաստատուն U ձևաչափը պահելու ցանկությունն ունեցող Uconst/L սուբյեկտը պիտի կարողանա իր դիրքը պահել ցանցում, մյուս կողմից պիտի կարողանա Uconst և U հաղորդակցությունները համադրել: Uconst-ի քանակի մեծացման հետ դժվարանում է U-ի հաղորդակցության կառուցվածքի պահպանումը մինևույն ցանցում, կանխելով մյուս սուբյեկտների հավասարակշռումը բացասական հղումների խմբում: Դրա համար հարկավոր է կառավարել U հաղորդակցությունների հնարավոր սահմանն ու դրանց հաղորդակցության սինտաքսները Uconst-ի տեսանելի, ենթադրելի կամ անտեսանելի պայմաններում: Դրա համար գործադրվում են (եթե արդեն առկա չեն) մետահարաբերությունների մոդելներ ու դրանք ավելի ինտենսիվանում են: Առարկայական օրինակների շարքում կարելի է նշել «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ», «հայկական ընտանիք», «թուրք», «հայրենասեր», «թշնամի», «ղավաճան», «բարոյականություն» ու նմանատիպ սանկցավորող բառերի հաճախության մեծացումը: Լեզվական բառարանային, անգամ թվական ուսումնասիրությունը կամ դիսկուրսի վերլուծությունը կարող է դեռևս գաղտնի շրջանում ախտորոշել ախտահարման հավանականությունն ու խորքը: Դա նաև հարկ է համադրել համայնքի մեծության հետ ու այնտեղ դուրս բերել մյուս U/Lconst և U/L հաղորդակցությունների հարաբերակցությունը, ինչպես նաև տվյալ համայնքում դասական իմաստով գրաֆերի ու բացասական հղման խմբի առկայությունը: Ենթադրելի է, որ 0.5 գործակցով համայնքում լեզվական նման համադրության պայմաններում առկա է Uconst/Lconst քողարկված գրաֆ:

Բայց ինչպե՞ս է հաջողվում երկարատև քողարկել այս գրաֆերը, ինչու՞ U/L ու $U/Lconst$ հարաբերություններում գտնվողները չեն բացահայտում ու չեն ընդվզում նման հարաբերությունների դեմ՝ գոյացնելով բացասական հղման խմբեր $Uconst/Lconst$ ու $Uconst/L$ հաղորդակցությամբ կայունացած գրաֆերի դեմ:

$$\frac{U(x) \rightarrow const}{Lconst} \sim \frac{Uconst}{L} \sim \frac{U(x)}{L(x) \rightarrow const} \sim \frac{U(x)}{Lconst} \sim \frac{U(x)}{L(x)}$$

Բանակցության տարածքն է, երբ տրանզակցիան դեռևս արդար է ընկալվում և $U/Lconst$ նորմալացնում է հարաբերությունը և փոխանցում հաղորդակցությունը $U/Lconst$ ենթախմբերի սուբյեկտներին:

Ի տարբերություն փոխարժեքային հարաբերության կրող՝ ստացող կողմի $Uconst$ նշանի, փոխարժեքային հարաբերության հաղորդակցող կողմը $U(x)-const$ նշանով է առանձնացվել՝ հաշվի առնելով արժեքային ու փոխարժեքային հաղորդակցությունների միջև նաև սինտաքսների նախաձեռնող կողմ լինելու տարբերությունը: Դրա նման $Lconst$ արյունակցական ու կոմունալ հարաբերությունների սանկցավորված և/կամ (այստեղ ներառվում են պերֆորմատիվ ակտի ուժ ունեցող հեղինակության ճանաչված ինստիտուտները) մետահարաբերությունների մոդելների շրջանակներում ընթացող հաղորդակցությունները տարբերկավել են $L(x)-const$, որոնք ներառում են չսանկցավորված, բայց ձեռքբերովի հեղինակության ինստիտուտներ (օրինակ՝ լուրջ հեղինակություն վայելող դասախոսը կամ մեկ այլ գործիչ), ինչպես նաև մետահարաբերությունների մոդելներից դուրս գործող կամ դրանց հակառակ նշանով գործող հաղորդակցության ձևեր: Սա շատ կարևոր է առանձնացնել թե՛ ախտորոշման, թե՛ ցանցում գրաֆերի ապակառուցման իմաստով:

Ցանցում քողարկված գրաֆերի հայտնաբերման համար հարկավոր է ինվերսել դիսկուրսի ու հակադիսկուրսի գրաֆերը և հաղորդակցական գործառույթներով օժտել $U(x)/L(x)$ և ավելի մեծ կշռով $U(x)/L(x) - const$ (հեղինակության չսանկցավորված ձևերի կրող) հաղորդակցության սուրյեկտներին, հնարավորինս արագ նրանց միջև ձևավորելով գրաֆեր: Ցանցում $Uconst/L$ հաղորդակցության կրողներին հայտնաբերելուց ու սանկցավորելուց հետո, սա այն քայլն է, որ աստիճանաբար կչեզոքացնի $Uconst/L$ հաղորդակցական կախվածության կրողներին: Փոքր համայնքներում դա կարելի է անել առանց տվյալ համայնքի հետ զրոյական վերաբերմունք ունեցողների ներմուծման, ավելի մեծ մասշտաբում զրոյական վերաբերմունքի կրողներին հարկ է ներմուծել ցանց միջնորդավորված ձևաչափում $U(x)/L(x)$ և ավելի մեծ կշռով $U(x)/L(x) - const$ հաղորդակցության կրողների հետ տևական հաղորդակցության ու տեղայնացման միջոցով: Եթե ցանցի նկատմամբ նման իրավիճակում ոչինչ չձեռնարկվի, ապա այն պարզապես կգաղութացվի:

**THE POSSIBLE STRUCTURES OF DIVERSIONS OF EXCHANGE
BASED OR NON- SYNTACTIC COMMUNICATIONS IN
NETWORKS**

Abstract

*Nvard Manasyan
nvard.margot@gmail.com*

Key words: *Balance theory, social exchange theory, Heider, networks, communication, diads, triads*

The article examines mostly communication forms that flow beyond legality in social groupings of various configurations and that type of communication's impact on other types of communication based on the adopted Balance theory developed by Heider, as well as other practical experimentations on that basis and further theoretical adaptations. The article also tries to suggest certain solutions.

**ВОЗМОЖНОСТИ СТРУКТУР НАКЛОНЕНИЯ ОБМЕННЫХ
(НЕ ЗНАЧИМЫХ) ИЛИ НЕ СИНТАКТИЧЕСКИХ
КОММУНИКАЦИЙ В СЕТЯХ**

Аннотация

*Нвард Манасян
nvard.margot@gmail.com*

Ключевые слова: *теория баланса, теория социального обмена, Гейдер, сети, коммуникация, диады, триады*

Статья обсуждает те формы коммуникаций, которые происходят в социальных группах разных конфигураций вне поля законности (легальности) и которые влияют на другие формы коммуникаций. Анализ базируется на теории баланса разработанного Гейдером и на разных экспериментах проведенных на тех же основах, а также на дальнейших теоретических адаптациях. В ряду с анализом, статья еще старается предложить некоторые решения.